

Materiały faktograficzne

Łukasz Bajda

Raport z analizy potencjału turystyczno-kulturowego powiatu leskiego (lipiec-sierpień 2012)

1. Dane dotyczące przebiegu badania

Obszar badania: powiat leski

Lokalizacja: województwo podkarpackie

Zasięg: mikroregion

Metodologia: metoda oceny potencjału turystyczno-kulturowego mikroregionów zawarta w: Mikos von Rohrscheidt A., 2010, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy (Wyd.2)* Wyd. KulTour.pl, Poznań.

Kwerenda źródłowa literatury i materiałów lipiec 2012

Zapytania waloryzacyjne w obiektach i wizje lokalne: sierpień 2012,

Badania terenowe: lipiec-sierpień 2012,

Przeprowadzający badanie terenowe: Łukasz Bajda

Data wypełnienia formularza: 30 sierpnia - 28 września 2012

2. Ankieta waloryzacyjna

Kategoria I: Potencjalne cele turystyki kulturowej

I.A: Zabytki:

I.A. a) Obiekty sakralne:

Historyczna znacząca świątynia innych religii ZD [24] (za pierwsze dwie) (6)

Synagoga w Lesku, (6)

Inne sanktuarium tej rangi lub sanktuarium o znaczeniu regionalnym bez historycznego kultu (za pierwsze dwa) (3)

Sanktuarium Matki Bożej Pięknego Miłości w Polańczyku, (3)

Inna świątynia innych wyznań i religii Z (2)

Cerkiew prawosławna pw. Narodzenia NMP w Dziurdziowie (pierwotnie gr.-kat.), (2)

Cerkiew greckokatolicka pw. św. Onufrego w Żernicy Wyżnej (nieużytkowana), (2)

Inny obiekt sakralny o znacznych walorach architektonicznych (za pierwsze trzy) (4)

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa w Uhercach Mineralnych (dzwonnica i mur obronny), (4)

Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP w Lesku, (4)

Dawna grekokatolicka cerkiew w Baligrodzie, (4)

I.A. b) Zamki i pałace:

- Zamek lub pałac historyczny ZD (za pierwsze trzy) (3)
Zamek Kmitów w Lesku, (3)
 Zamek lub pałac stylizowany[28] D (za pierwsze dwa*) (2)
Pałac w Olszanicy, (2)
 Ruina historycznego zamku/grodu/pałacu D (za pierwsze trzy***) (2)
Ruina zamku Sobień w Załużu, (2)

I.A. c) Inne zabytkowe obiekty architektoniczne i techniczne:

- Historyczny zespół urbanistyczny z rynkiem, zachowany we fragmentach (pierwsze dwa) (3)
Centrum Leska z dwoma dawnymi rynkami, (3)
Założenie urbanistyczne Baligrodu z dawnym rynkiem zamienionym na skwer, (3)
 Pojedyncze zabytki związane z dziejami innych grup etnicznych ZD (za pierwsze dwa*) (4)
Cerkiew w Łopience, (4)
Cerkiew w Olszanicy (obecnie kościół rzymskokatolicki), (4)
 Częściowo zniszczone lub niedostępne obiekty związane z innymi grupami etnicznymi (pierwsze dwa) (1)
Ruiny cerkwi greckokatolickiej w Berezce, (1)
Ruina dzwonnicy cerkiewnej i cerkwisko w Wołkowyci, (1)
 Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu krajowym ZD (pierwsze dwa*) (7)
Zapora i elektrownia wodna w Solinie, (7)
 Zabytek techniki/obiekt przemysłowy o znaczeniu regionalnym (do trzech) (3)
Zapora i elektrownia wodna w Myczkowcach, (3)
Stacja Bieszczadzkiej Kolejki Leśnej w Majdanie, (3)

I.A. d) Obiekty militarne:

- Zachowana w dużej części, dostępna linia umocnień, ważna strategicznie (pierwsze dwie) (4)
Pozostałości schronów bojowych tzw. Linii Mołotowa, (4)

Dodatkowe punkty za wszystkie obiekty wpisanych powyżej klas:

Brak

I.B. Miejsca historyczne lub znaczące:**I.B. a) Budowle historyczne i monumenty:**

- Monumenty (pomniki) o znaczeniu krajowym (do trzech*) (6)
Pomnik gen. Karola Świerczewskiego w Jabłonkach (ostatni w Polsce), (6)
 Monumenty (pomniki) o znaczeniu regionalnym [33] (do trzech) (2)
Pomnik milicjantów na wzgórzu Betlejemka w Cisnej, (2)
 Miejsca związane z akcją utworów literackich o krajowym znaczeniu (za pierwsze trzy) (2)
Cisna, Baligród – związane z „Łunami w Bieszczadach Jana Gerharda, (2)
Lesko, Hoczew, Baligród i Cisna – opisane w pamiętniku A. Fredry „Trzy po trzy”, (2)
Jabłonki, Huczvice, Lesko i inne – miejscowości opisywane w powieściach Z. Kaczkowskiego, (2)
 Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu (do trzech) ZD (2)
Łopiennik (1069 m) – szczyt, który odwiedzili m.in. W. Pol, S. Goszczyński, Z. Kaczkowski, (2)
 Miejsca związane z biografią osób o krajowym znaczeniu niedostępne lub częściowo zachowane (za pierwsze dwa*) (1)
Zamek w Lesku – miejsce związane z przedstawicielami rodziny Krasickich, (1)

I.B. b) Cmentarze historyczne (2 pkt):

Inny cmentarz zabytkowy z ciekawymi obiektami sztuki sepulkralnej*** (do dwóch) ZD (1)

Kirkut w Lesku, (1)

Kirkut w Baligrodzie, (1)

I.C) Pojedyncze dzieła sztuki:

Pojedyncze obiekty sztuki o znaczeniu krajowym (do trzech) (5)

Plaskorzeźbiony ikonostas w dawnej cerkwi w Górzance, (5)

I.D. Muzea i wystawy (w tym skanseny, galerie, muzea techniki)

Muzea o znaczeniu lokalnym (do trzech***) (2)

Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie „Knieja” w Nowosiótkach, (2)

Galeria Zdzisława Pękalskiego w Hoczwi, (2)

Ekspozycja muzealna przy stacji Bieszczadzkiej Kolejki Leśnej w Majdanie, (2)

Przy wszystkich uwzględnionych powyżej muzeach i ekspozycjach **dotatkowe** punkty za:

Przewodnicy obiektowi stali (2)

Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie „Knieja” w Nowosiótkach, (2)

Sklep muzealny otwarty w godzinach pracy muzeum (1)

Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie „Knieja” w Nowosiótkach, (1)

Galeria Zdzisława Pękalskiego w Hoczwi, (1)

Przy muzeach regionalnych i lokalnych punkty dodatkowe za:

Stałe godziny otwarcia (1)

Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie „Knieja” w Nowosiótkach, (1)

I.E. Eventy kulturowe:

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu krajowym (do trzech) (6)

Country w Bieszczadach, Lesko (XXV edycja w 2012 r.), (6)

Festiwal Piosenki Żeglarskiej CYPEL w Polańczyku (XII edycja w 2012 r.), (6)

Rozsypaniec. Bieszczadzkie Spotkania ze Sztuką, Cisna-Dolżyca (III edycja w 2012 r.), (6)

Regularne eventy kultury masowej o znaczeniu regionalnym (do trzech) (4)

Agrobieszczady. Targi Rzemiosła i Przedsiębiorczości w Lesku, (XVII edycja w 2012 r.), (4)

Solińskie Lato, coroczny cykl wakacyjnych imprez i koncertów w miejscowościach gminy Solina, (4)

Dni Cisnej, (4)

I.F. Funkcjonujące zakłady przemysłowe:

Brak obiektów z ofertą turystyczną czy kulturową

I.G. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym na terenie regionu (za każdy) (8)

Bieszczadzki Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym BdPN w Ustrzykach Dolnych –

muzeum położone poza powiatem leskim, BdPN znajduje się na terenie dwóch powiatów, (8)

Park Krajobrazowy na terenie regionu (do trzech) (2)

Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy, (2)

Park Krajobrazowy Doliny Sanu, (2)

Park Krajobrazowy Gór Słonnych, (2)

Rezerwat przyrody na terenie regionu (Poza Parkami Narodowymi i Krajobrazowymi) do trzech) (1)

Rezerwat „Przełom Sanu pod Grodziskiem”, (1)

Rezerwat „Nad Jeziorem Myczkowieckim”, (1)

Rezerwat „Koziniec”, (1)

I.H. Szlaki kulturowe:

Przebiegające przez region lub jego miejscowości materialne lub realne szlaki o znaczeniu krajowym (za pierwsze 3) (6)

Szlak Architektury Drewnianej, (6)

Szlak Chasydzki (Lesko), (6)

Materialne lub realne szlaki lub trasy w poszczególnych miejscowościach regionu (za pierwsze trzy) (3)

Ekomuzeum „W krainie bobrów” Uherce/Myczkowce, (3)

„Bieszczady Odnalezione” Jaworzec, Łuh i Zawój, (3)

Oferta objazdu turystycznego w przewodniku na zamówienie (za pierwsze dwie trasy) (1)

Stowarzyszenie Przewodników Turystycznych „Karpaty” – Mała Obwodnica Bieszczadzka, (1)

Stowarzyszenie Przewodników Turystycznych „Karpaty” – Duża Obwodnica Bieszczadzka, (1)

Kategoria II: Elementy obsługi turystycznej:

II.A. Informacja turystyczna:

Informacja turystyczna na miejscu regularnie czynna (2):

Centrum Informacji Turystycznej w Lesku (również w innych miejscowościach), (2)

Przewodnicy miejscy lub terenowi na zamówienie (3)

Stowarzyszenie Przewodników Turystycznych „Karpaty”, (3)

Aktualny [54] własny materiał informacyjny wysokiej jakości na temat regionu lub jego miejscowości (ogólnie) (2)

m.in. S. Orłowski, Lesko i okolice. Przewodnik, Rzeszów 2010, ss. 176 (2)

II.B. Infrastruktura turystyczna:

Hotele 5,4,3,2,1-gwiazdkowe, hostele, schroniska, kwatery zorganizowane [56] – (za pierwsze dwa obiekty każdej kategorii) (2)

Hotele 5* - brak

Hotele 4* - brak

Hotele 3* - **Hotel Restauracja „Salamandra”, Hoczew (2); Hotel ZEFIR, Polańczyk (2)**

Hotele 2*

Hotele – *Hotel EwKa, Myczków (2), Hotel i restauracja „Na Górcie”, (2)*

Schroniska: *Bacówka PTTK „Pod Honem”, Cisna (2); Bacówka PTTK Jaworzec, (2)*

Kwatery zorganizowane: **Zajazd „KARINO”, Berezka (2); Pensjonat „U Bogusi”, Berezka(2)**

Restauracje z autentyczną kuchnią regionalną, (za pierwszy obiekt) (3)

Karczma „Brzeziniak”, Przysłop (3)

Inne restauracje (za pierwszy obiekt) (1)

Karczma Karnasów, Cisna, (1)

Dodatkowe punkty za restauracje otwarte po godzinie 22 (za pierwszą) (1)

Restauracja hotelu „EwKa”, Myczków czynna w godz. 8:00-24:00 (1)

Bistra, bary (za pierwszy obiekt) (1)

Bar „Siekierzada”, Cisna (1)

Możliwość wynajęcia [62] na miejscu autokaru, minibusa, samochodu (za pierwsze dwie oferty) (2)

Firma „Orzeł”, Łukawica – wynajem busów i autokarów, (2)

Biuro Podróży „Stefan-Tours”, Lesko – m.in. wynajem autokarów, (2)

II.C. Infrastruktura komunikacyjna:

Dworzec autobusowy [65] na miejscu (za pierwszy) (2)

Dworzec autobusowy w Lesku, (2)

Czynna przystań* pasażerska morska lub rzeczna (za pierwszą) (1)

Przystań statku pasażerskiego „Tramp” w Polańczyku (możliwość wynajęcia sprzętów wodnych), (1)

Droga ekspresowa lub droga główna krajowa w odległości mniej niż 10 km (za pierwsze dwie) (2)

Droga krajowa nr 84 Sanok-Lesko-Ustrzyki Dolne - Krościenko (przejście graniczne PL-UA) (2)

II.D. Promocja turystyczna:

Udział w targach pośredni – jako część województwa podkarpackiego

Kategoria III: Pozostała oferta czasu wolnego:**III.A. Instytucje kultury:**

Kino stałe (za pierwszy obiekt) (2)

Kino „Jutrzenka”, Bieszczadzki Dom Kultury w Lesku, (2)

III.B. Atrakcje krajobrazowe:

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie regionu, (2)

Bieszczady (m.in. część Głównego Szlaku Beskidzkiego), (2)

Jeziora (zdatne do kąpielii, dostępne) ze szlakami pieszymi/rowerowymi

Część linii brzegowej sztucznego Jeziora Solińskiego oraz Jeziora Myczkowieckiego (2)

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa) (1)

pomnik przyrody „Kamień Leski”, (1)

pomnik przyrody „Progi skalne na rzece Hoczewce, (1)

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad regionem lub miejscowością (3)

Aeroklub Bieszczadzki, Weremień (3)

III.C. Oferta sportowa, edukacyjna i rekreacyjna:

Plaże morskie ogólnodostępne, plaże jeziorne, rzeczne – (za pierwszy obiekt) (2)

Plaża nad Jeziorem Solińskim w Polańczyku, (2)

Szkoły i szkolenia sportowe ogólnodostępne (jeździeckie, lotnicze, inne) (pierwsze dwa) (1)

Bobulandia, Weremień – szkolenia szybowcowe, (1)

Kategoria IV: Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:**IV.A. Instytucje w regionie:**

Brak

IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej w regionie:

Oficjalne kurorty [79] (za pierwsze trzy miejscowości) (4)

Polańczyk, (4)

Sanatoria i ogólnodostępne ośrodki rehabilitacji [80] (punkty za pierwsze dwa obiekty)(2)

Sanatorium „Plon” w Polańczyku, (2)

Sanatorium „Dedal” w Polańczyku, (2)

IV.C. Oferta turystyki biznesowej w regionie:

Całoroczne centra konferencyjne (za pierwszy obiekt) (3)

Hotel Zephyr w Polańczyku – Centrum konferencyjne, (3)

IV.D. Oferta shoppingu w regionie:

Brak

IV.E. Zagraniczne Partnerstwa Miast i Regionów:

Istnienie zagranicznych związków partnerskich regionu lub jego miejscowości (pierwsze cztery) (1)

Balatonalmádi (Węgry) – powiat leski

rejon Rohatyn (Ukraina) – powiat leski

rejon Wielkie Bierzne (Ukraina) – powiat leski

Snina (Słowacja) – powiat leski

Suma punktów:

Kategoria I – 167

Kategoria II – 38

Kategoria III – 14

Kategoria IV – 15

Suma punktów wszystkich kategorii – 234

3. Interpretacja wyników analizy potencjału

W przedstawionej poniżej tabeli zestawiono szczegółową punktację ustaloną dla poszczególnych kategorii przeprowadzonego badania. W opisowej interpretacji wyników zaprezentowano i oceniono działania podejmowane w zakresie organizacji turystyki w mikroregionie.

Kategoria	Podkategoria	Uzyskane punkty	Maks. liczba punktów
I. Potencjalne cele turystyki kulturowej	I.A. Zabytki, w tym:	65	475
	I.A. a. zabytki sakralne	25	122
	I.A. b. zamki i pałace	7	108
	I.A. c. inne zabytki arch. i techn.	29	140
	I.A. d. obiekty militarne	4	18
	I.A. e. dodatkowe punkty	0	85
	I.B. Miejsca historyczne/znaczące	19	240
	I.B. a. Budowle hist. i monumenty	17	102
	I.B. b. Cmentarze historyczne	2	56
	I.B. c. Budowle współczesne	0	10
	I.C. Dzieła sztuki (pojedyncze)	5	72
	I.D. Muzea i Wystawy	6+5	115+90
	I.E. Eventy kulturowe	30	150
	I.F. Zakłady przem. z ofertą turystyczną.	0	16
	I.G. Kultur. znacząca oferta przyrodnicza	17	53
I.H. Szlaki kulturowe	20	106	
RAZEM za kategorię I	167	1245	
II. Elementy obsługi turystycznej	II.A. Informacja turystyczna	7	17
	II.B. Infrastruktura turystyczna	26	51
	II.C. Infrastruktura komunikacyjna	5	32
	II.D. Promocja turystyczna	0	20
	Razem za kategorię II	38	120

III. Pozostała oferta czasu wolnego	III.A Instytucje kultury	2	12
	III.B. Atrakcje krajobrazowe	9	14
	III.C. Oferta sport., eduk., rekr.,	3	13
	Razem za kategorię III	14	39
IV. Inne czynniki wspierające turystykę kulturową:	IV.A. Instytucje w regionie	0	15
	IV.B. Oferta turystyki zdrowotnej	8	16
	IV.C. Oferta turystyki biznesowej	3	11
	IV.D. Oferta shoppingu	0	11
	IV.E. Zagraniczne partnerstwa	4	4
	Razem za kategorię IV	15	57
SUMA	Wszystkie kategorie	234	1453

Wnioski: ocena potencjału turystyczno-kulturowego powiatu bieszczadzkiego

Wyniki przeprowadzonej procedury waloryzacyjnej, wskazują, że powiat leski posiada średni potencjał turystyczno-kulturowy (167 pkt w kategorii I). Podobnie jak w przypadku sąsiedniego powiatu bieszczadzkiego w analizowanym mikroregionie brakuje bardzo silnych atrakcji kulturowych. W powiecie leskim brak dużego ośrodka miejskiego z licznymi atrakcjami. W tym kontekście warto jeszcze raz podkreślić, że potencjał turystyczno-kulturowy Bieszczadów z punktu widzenia organizowania wypraw turystycznych powinien być rozpatrywany w kontekście wszystkich trzech powiatów.

Zasoby samego powiatu leskiego umożliwiają przede wszystkim rozwój turystyki przyrodniczo-kulturowej, która znajdzie oparcie w atrakcjach Bieszczadzkiego Parku Narodowego, Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, Parku Krajobrazowego Gór Słonnych a także licznych rezerwatów. Choć muzeum przyrodnicze wspomnianego parku narodowego znajduje się w Ustrzykach Dolnych w powiecie bieszczadzkim, to na terenie opisywanego mikroregionu warto odwiedzić prywatne Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie „Knieja” w Nowosiólkach.

Trudno nie wspomnieć o walorach krajobrazowych powiatu leskiego. Na jego obszarze znajdują się dwie grupy górskie – Bieszczady i Góry Sanocko-Turczańskie, z których zwłaszcza te pierwsze posiadają gęstą sieć szlaków turystycznych. Ważną atrakcją mikroregionu są dwa sztuczne zbiorniki wodne – Jezioro Solińskie i Jezioro Myczkowieckie.

Oferta przewodnicka w powiecie leskim jest bardzo dobra. Oprócz możliwości zamówienia przewodnika za pośrednictwem PTTK, można skorzystać z usług kilku lokalnych biur podróży. Niestety brakuje w regionie przewodników oprowadzających w językach obcych.

W zakresie bazy noclegowej najlepiej rozwinięta jest oferta w miejscowościach z rejonu Jeziora Solińskiego. O ile w sąsiednim powiecie bieszczadzkim przeważają gospodarstwa agroturystyczne i niewielkie pensjonaty, to w opisywanym mikroregionie jest kilkanaście dużych hoteli i ośrodków wypoczynkowych. Najwięcej miejsc noclegowych oferują miejscowości Polańczyk, Solina, Wetlina i Cisna. Na terenie powiatu istnieje również kilka schronisk turystycznych, dwie bazy namiotowe i znaczna liczba pól biwakowych. Warto zauważyć, że coraz lepiej rozwija się także sektor usług gastronomicznych. Niektóre tutejsze restauracje i bary oferują dania inspirowane kuchnią ukraińską czy myśliwską, jednak wciąż stanowią one mniejszość na tutejszym rynku gastronomicznym.

Wśród szlaków turystyczno-kulturowych na wyróżnienie zasługuje inicjatywa „Bieszczady Odnalezione”, gdzie prezentowane są pozostałości po trzech nieistniejących wsiach z doliny potoku Wetlinka – Jaworzca, Zawoja i Łuhu. Przez powiat leski przebiegają również fragmenty Szlaku Architektury Drewnianej. Główną atrakcją znajdującą się na leskim odcinku SAD stanowi Centrum Kultury Ekumenicznej w Myczkowcach z modelami

zabytkowych budowli. Miasto Lesko razem ze swoimi judaikami – synagoga i kirkutem - znajdują się także na Szlaku Chasydzkim.

Podobnie jak w przypadku pozostałych dwóch mikroregionów bieszczadzkich konieczna wydaje się silniejsza tematykacja oferty turystycznej powiatu leskiego. Wciąż nie dostrzega się tutaj niektórych form turystyki kulturowej, które mogłyby z powodzeniem rozwijać się w Bieszczadach. Konieczne jest zatem opracowanie i wydanie przewodników tematycznych prezentujących propozycje nowych tras turystyczno-kulturowych po regionie.

Z terenem dzisiejszego powiatu leskiego było związanych wielu twórców literatury polskiej XIX i XX w.. Wśród nich warto wymienić Wincentego Pola, Aleksandra Fredrę, Pawła Jasienicę czy Kazimierza Orłosa. W tym kontekście wart rozważenia jest pomysł utworzenia bieszczadzkiego szlaku literackiego, czy też literacko-filmowego, który przybliżyłby turystom wiele ciekawych, a nieznanych szerzej faktów z dziejów regionu.

Dzięki dwóm zaporom wodnym: w Solinie i Myczkowcach powiat leski stanowi ważny mikroregion dla turystów zainteresowanych turystyką obiektów technicznych i przemysłowych. Warto podkreślić, że istnieje możliwość zwiedzania elektrowni wodnej i wnętrza zapory solińskiej. O ile obiekt w Solinie nie potrzebuje żadnej promocji – jest powszechnie znany w całej Polsce, to zapora w Myczkowcach i tamtejszy zalew często są pomijane przez turystów odwiedzających Bieszczady.

Popularność, z jaką spotykają się publikacje poświęcone bieszczadzkiemu wąskotorowemu wskazuje, że warto byłoby utworzyć szlak tematyczny poświęcony tej formie transportu. W tym momencie większość pozostałości po dawnych torowiskach czy mostach kolejowych jest trudno dostępna dla przeciętnego turysty.

Na terenie powiatu leskiego odbywają się trzy eventy kultury popularnej, które swoim znaczeniem na trwałe wpisały się do kalendarza imprez nie tylko województwa podkarpackiego. Mowa tutaj o Country w Lesku, Festiwalu Piosenki Żeglarskiej „Cypel” w Polańczyku i Bieszczadzkich Spotkaniach ze Sztuką „Rozsypaniec” (następca festiwalu „Bieszczadzkie Anioły”. Wielbiciele muzyki szantowej, country, a także poezji śpiewanej z całej Polski licznie przyjeżdżają w Bieszczady, na teren powiatu leskiego w związku z trzema wymienionymi wyżej festiwalami.

Teren powiatu leskiego został objęty w latach 40-tych ubiegłego wieku masowymi wysiedleniami ludności ruskiej/ukraińskiej. Do tej pory wiele wsi pozostaje niezamieszkałych, a przypominają o ich istnieniu jedynie nazwy na mapach i coraz słabiej widoczne w terenie ślady po zabudowie. *Powsia* najczęściej nie są dostępne dla przeciętnego turysty, a tym samym marnuje się ich potencjał w zakresie turystyki kulturowej. Zachowanie i udostępnienie relikwów nieistniejących wsi pozwoliłoby na rozwój tanatoturystyki, a także turystyki sentymentalnej. Dlatego też warto podkreślić znaczenie wspomnianej wyżej inicjatywy trasy „Bieszczady Odnalezione”. Jest to pierwszy tego typu projekt we wszystkich bieszczadzskich powiatach, gdzie tablice informacyjne są dwujęzyczne – po polsku i ukraińsku. Na terenie powiatu leskiego znajdują się także dwa cmentarze żydowskie – w samym Lesku i w Baligrodzie. Szczególnie pierwszy z nich stanowi ważny zabytek kultury żydowskiej nie tylko na skalę Podkarpacia, ale całej Polski.

W powiecie leskim wciąż nie wykorzystano w pełni potencjału, jaki mógłby posłużyć do rozwoju turystyki kulturowej. Należy również zaznaczyć, że wiele z dotychczasowych inicjatyw nie jest należycie promowanych. Brakuje również rzetelnej i aktualnej informacji w Internecie poświęconej szlakom kulturowym w przebiegającym przez teren powiatu. Tak jest np. ze Szlakiem Nadszańskich Umocnień ukazującym pozostałości po tzw. Linii Mołotowa. Brakuje dobrej strony internetowej, a wydany kilka lat temu przewodnik jest trudno dostępny na rynku. Wydaje się, że dobrym rozwiązaniem byłoby zamieszczanie w Internecie opracowań, które - drukowane w niewielkich nakładach - często nie trafiają w ręce turystów.

Zdarzają się sytuacje, że większość egzemplarzy opracowań książkowych wydawanych niekomercyjnie rozdawanych jest jedynie wśród przewodników i przedstawicieli branży turystycznej regionu.

Podsumowując: jakkolwiek powiat leski jest jednoznacznie regionem atrakcyjnym z punktu widzenia turystyki kulturowej, to wciąż potrzebuje lepszych działań z zakresu promocji, a przede wszystkim zwiększenia poziomu tematyki oferty turystycznej.

4. Powiat leski jako destynacja turystyki kulturowej

Wśród form turystyki kulturowej uprawianych w powiecie leskim wyraźnie dominuje turystyka przyrodniczo-kulturowa. Oprócz niej dobre warunki do rozwoju posiada także turystyka dziedzictwa kulturowego. Wciąż niewykorzystany jest natomiast znaczący potencjał w zakresie turystyki literackiej i filmowej, turystyki obiektów technicznych, a także tanatoturystyki.

Turystyka przyrodniczo-kulturowa

Dominującą formą turystyki kulturowej w powiecie leskim jest turystyka przyrodniczo-kulturowa. W tym kontekście największy walor mikroregionu stanowi Bieszczadzki Park Narodowy, którego część znajduje się na terenie powiatu. Wielką atrakcją BdpN są pokrywające najwyższe szczyty górskie, pokryte połoninami. Jest to piętro roślinności o charakterze naturalnym, jednak zostało ono poszerzone w wyniku kilkunastowiecznej działalności człowieka. Połoniny wykorzystywane jako pastwiska były powiększane za pomocą karczowania i wypalania zarośli oraz fragmentów lasu. W powiecie leskim niemal w całości znajduje się Połonina Wetlińska, a do mniej znanych gór pokrytych tym charakterystycznym dla Bieszczadów zbiorowiskiem roślinnym należy masyw Okrąglika oraz niektóre partie grzbietu granicznego. Miejsca te udostępnione są turystom dzięki dość gęstej sieci szlaków górskich.

Oprócz BdpN na terenie powiatu leskiego znajdują się również (we fragmentach) trzy parki krajobrazowe (Ciśniańsko-Wetliński PK, PK Doliny Sanu i PK Gór Słonnych) liczne rezerваты oraz pomniki przyrody. Z tymi atrakcjami przyrodniczymi można się zapoznawać dzięki ścieżkom edukacyjnym oraz szlakom turystycznym.

Atrakcją dla zwolenników wypraw kulturowo-przyrodniczych jest prywatne Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie „Knieja” w Nowosiólkach, z ciekawą ekspozycją ukazującą ochronę przyrody oczyma myśliwych.

Tanatoturystyka w powiecie leskim

Na terenie powiatu leskiego zachowały się dwa zabytkowe kirkuty. Spośród nich szczególnie cenny jest cmentarz żydowski w Lesku, gdzie znajduje się jedna z najstarszych macew w Polsce, a sama nekropolia należy do największych i najlepiej zachowanych na południu naszego kraju. Z uwagi na dramatyczne losy regionu, na terenie powiatu leskiego znajduje się także wiele lepiej lub gorzej zachowanych cmentarzy na terenach nieistniejących wsi. Do niedawna większość z nich była bardzo trudna do odnalezienia dla przeciętnego turysty. W ostatnich latach zwrócono uwagę na wartość historyczną, kulturową i turystyczną tych cmentarzy. Bardzo często stanowią one jedyną pamiątkę po zniszczonych przed laty wsiach. Z tego powodu uporządkowano i ogrodzono m. in. cmentarze w Jabłonkach i Łubnym. W ramach inicjatywy „Bieszczady Odnalezione” otoczono opieką cerkwiska w Jaworcu, Łuhu i Zawoju. W przypadku tych trzech nieistniejących miejscowości ważny jest również fakt, że cmentarze opatrzone zostały tablicami informacyjnymi w języku polskim i ukraińskim.

Turystyka literacko-filmowa

Na terenie dzisiejszego powiatu leskiego w XIX w. zamieszkiwało wielu niegdys popularnych a obecnie zapomnianych pisarzy i poetów. Wśród nich najbardziej znany był Wincenty Pol. Autor *Pieśni o ziemi naszej* przyjaźnił się z Krasickimi z Leska, pomieszkiwał w ich tamtejszej siedzibie, kierował przebudową zamku leskiego. Ostatecznie wydzierżawił od Ksawerego Krasickiego dwór i majątek w Kalnicy k. Zagórza (obecnie powiat sanocki). W trakcie swojego pobytu w Bieszczadach Wincenty Pol w towarzystwie Edmunda Krasickiego wędrował po górach i poznawał folklor tutejszych mieszkańców, stworzył tu także kilka spośród swoich znanych utworów.

W Baligrodzie urodził się Józef Rogosz - popularny w XIX w. pisarz i publicysta. Natomiast z Cisną i Bereźnicą związany był w młodości Zygmunt Kaczkowski, autor powieści historycznych. Przed przeszło stu laty jego utwory porównywano z twórczością J. I. Kraszewskiego. Kaczkowski w swoich książkach inspirował się dziejami szlachty ze swoich rodzinnych stron. Bieszczadzkie epizody w swoim życiu ma również Aleksander Fredro. Dziadek autora *Zemsty* ufundował kościół w Hoczwi, a jego ojciec urodził się w tejże miejscowości. W pamiętniku zatytułowanym *Trzy po trzy* Fredro opisał swoje wrażenia z wyjazdu do Cisnej, która wówczas należała do jego ojca.

Wśród pisarzy współczesnych mających w swoim życiu i twórczości związki z terenem powiatu leskiego wymienić należy Kazimierza Orłosia, który w trakcie budowy zapory wodnej w Solinie pracował w tamtejszym biurze obsługi prawnej. Wrażenia z okresu pobytu na polskiej prowincji zawarł w powieści *Cudowna melina*, którą następnie wydał za granicą pozbawiając się tym samym możliwości publikowania w kraju na długie lata. Bieszczady przewijają się również jako tło niektórych opowiadań tego literata.

Z Bieszczadami, a zwłaszcza z terenem dzisiejszego powiatu leskiego związana jest również popularna literatura okresu Polski Ludowej opisująca wydarzenia z okresu konfliktu polsko-ukraińskiego. Nie wypowiadając się na temat warstwy propagandowej tych utworów należy podkreślić, że dla wielu osób, zwłaszcza reprezentantów starszego pokolenia, są one nierozdzielnie związane z Bieszczadami. Tak jest przede wszystkim z *Lunami w Bieszczadach* Jana Gerharda i nakręconym na motywach tej powieści filmem *Ogniomistrz Kaleń*.

O ile przez szereg lat Oddział PTTK w Lesku organizował dla młodzieży z bieszczadzskich szkół serię rajdów pieszych „Śladami sławnych piór”, to nie widać jak na razie większej promocji turystyki literackiej ze strony władz samorządowych powiatu. Wydaje się, że warto byłoby utworzyć Bieszczadzki Szlak Literacki (na wzór podobnego szlaku w województwie świętokrzyskim), który prowadziłby przez miejsca związane z pisarzami i poetami, a także z samymi utworami literackimi.

Turystyka eventowa kultury popularnej

Bieszczady, a ściślej mówiąc obszar powiatu leskiego podczas wakacji letnich przyciągają wielbicieli muzyki country, szant oraz poezji śpiewanej z całej Polski. W Lesku od przeszło dwudziestu lat odbywa się znany w kraju festiwal country, na którym występują najważniejsi przedstawiciele tego nurtu w Polsce. Podobnie wygląda sytuacja z Festiwałem Piosenki Żeglarskiej „Cypel” w Polańczyku.

Na terenie powiatu leskiego odbywają się różne koncerty i festiwale poezji śpiewanej. Największe z nich są Bieszczadzkie Spotkania ze Sztuką „Rozsypaniec” (III edycja w 2012 r.). Impreza ta stanowi niejako kontynuację festiwalu Bieszczadzkie Anioły.

W grupie eventów organizowanych w powiecie leskim brakuje jednak dużej imprezy, która promowałaby kulturę rdzennej ludności regionu – górali ruskich. Warto byłoby zorganizować festiwal na wzór odbywającej się od wielu lat w Beskidzie Niskim Łemkowskiej Watry w Zdyni.

Turystyka obiektów przemysłowych i technicznych

Najważniejszymi obiektami technicznymi z punktu widzenia turystyki kulturowej w powiecie leskim są zapory wodne w Myczkowcach i Solinie, dzięki którym powstały oba tutejsze sztuczne jeziora. Co roku setki turystów indywidualnych i uczestników wycieczek zorganizowanych zwiedza elektrownię wodną w Solinie oraz wnętrze tamtejszej zapory wodnej.

Jedną z najbardziej kojarzonych z Bieszczadami atrakcji turystycznych jest również Bieszczadzka Kolejka Leśna – wąskotorówka, która przez sto lat, aż do początku lat 90-tych XX w. służyła do wożenia drewna. Przejazd kolejką i niewielkie muzeum zorganizowane na głównej stacji w Majdanie k. Cisnej to atrakcje powszechnie znane. Niestety wciąż nie zostały wykorzystane pozostałości dawnych torowisk, przyczółków mostowych itp. reliktyw związanych z wcześniejszymi etapami rozwoju bieszczadzkiej kolejki leśnych. Fakt, że koleje wąskotorowe mają wielu miłośników oraz zainteresowanie jakim cieszą się publikacje poświęcone bieszczadzkiemu wąskotorówkom pozwalają przypuszczać, że szlak kulturowy ukazujący ich dzieje „w terenie” z pewnością cieszyłby się dużym powodzeniem wśród turystów.

Turystyka etniczna (sentymentalna)

Teren powiatu bieszczadzkiego do II wojny światowej zamieszkiwany był przede wszystkim przez ruskie grupy etnograficzne. Wśród mieszkańców wsi górskich Polacy stanowili mniejszość. Natomiast w największych miejscowościach dominowali Żydzi, szczególnie licznie zamieszkujący Lesko i Baligród. Teren dzisiejszego powiatu leskiego stanowił obszar pogranicza dwóch ruskich grup etnograficznych – Łemków i Bojków. W latach 1944–1946 na mocy umowy o wymianie ludności między rządem Ukrainy radzieckiej, a stroną polską wysiedlono znaczą część bieszczadzkich Rusinów na wschodnią Ukrainę. Pozostałych przymusowo wysiedlono wiosną 1947 r. na zachodnie i północne ziemie Polski w ramach akcji „Wisła”. W ostatnich latach coraz częściej pojawiają się w Bieszczadach potomkowie wysiedlonych, chcący poznać swoje rodzinne strony. Jak na razie przeważają wśród nich obywatele polscy, których rodzice lub dziadkowie pod przymusem opuścili Bieszczady. Należy jednak podkreślić, że wraz ze wzrostem poziomu życia na Ukrainie coraz więcej pojawia się w regionie turystów zza wschodniej granicy. Wydaje się, że istnieje tutaj nisza dla rozwoju ofert turystyki sentymentalnej. Ważna jest w tym kontekście pionierska rola wspomnianej już inicjatywy „Bieszczady Odnalezione”, w ramach której tablice informacyjne na utworzonym szlaku kulturowym zawierają napisy dwujęzyczne – po polsku i ukraińsku.

W Bieszczadach, a zwłaszcza w Lesku pojawiają się także co roku ortodoksyjni Żydzi, którzy odwiedzają grób cadyka Menachema Mendla na leskim kirkucie. Warto zwrócić uwagę i na ten segment turystyki etniczno-religijnej w powiecie leskim.

Turystyka dziedzictwa kulturowego, podróże tematyczne wzdłuż szlaków

Ta forma turystyki kulturowej w powiecie leskim jest silnie powiązana z innym jej formami. Najważniejszy istniejący szlak kulturowy mikroregionu stanowi Szlak Architektury Drewnianej (fragmenty). Najważniejszy obiekt tego szlaku w powiecie leskim to Centrum Kultury Ekumenicznej w Myczkowcach z plenerową ekspozycją 140 makiet kościołów i cerkwi drewnianych w skali 1:25. Przedstawiane obiekty pochodzą z Beskidu Niskiego, Bieszczadów i Pogórza Karpackiego, a także przylegających do nich obszarów słowackich i ukraińskich. Oprócz CKE w Myczkowcach bardzo istotnym obiektem na Szlaku Architektury Drewnianej jest dawna cerkiew w Górzance z jedynym w Polsce płaskorzeźbionym ikonostasem. Na tym samym szlaku znajduje się również najstarsza bieszczadzka świątynia drewniana – kościół w Średniej Wsi wybudowany w drugiej połowie XVI w.

Jak już w kilku miejscach zaznaczono, celem podniesienia atrakcyjności powiatu leskiego w zakresie turystyki kulturowej konieczne jest utworzenie kilku szlaków kulturowych. Ważne jest jednak, aby postulowany szlak literacki czy szlak kolejek wąskotorowych nie ograniczały się jedynie do terenu jednego mikroregionu, lecz obejmowały terytorium wszystkich trzech bieszczadzkich powiatów.

Żadna z form turystyki kulturowej, jakie rozwijają się lub dla których istnieją szanse rozwoju w powiecie leskim nie posiada walorów na tyle silnych, aby samodzielnie przyciągnąć większą liczbę turystów, zatem nie powinno się rozpatrywać ich szans i potrzeb w ramach tylko jednego mikroregionu. Każda forma turystyki kulturowej w Bieszczadach dla lepszego rozwoju wymaga wspólnych działań promocyjnych ze strony trzech powiatowych samorządów.